

УДК 101:811.111

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ МОВИ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ АНГЛОМОВНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Янушевич Ірина

Відмінності у філософських дискурсивних стратегіях відображаються на особливостях філософських текстів, аналіз яких потребує різноманітних підходів, у тому числі лінгвістичного. Однак лінгвістична філософія стикається із проблемою «недосконалості» природної мови як адекватного засобу філософської рефлексії. У статті було показано, що англійська мова для цих цілей розташовує найбільш оптимальними ресурсами.

Ключові слова: філософський дискурс, мова філософії, засоби філософської рефлексії.

Філософське знання багатоліке, воно реалізується в текстах, часом неперівнянних один з одним, але щораз справді філософський текст заперечує сам себе. Його завдання – запустити, підсилити механізм сумніву, філософської рефлексії. Труднощі розуміння філософських текстів нерідко пов'язані з тим, що в них перехрещуються, накладаються й заперечують один одного різні види дискурсивних стратегій. Розвиваючись у відомому змісті автономно, кожний дискурс окремої філософії одночасно є складовою частиною інтелектуального простору англійської філософії. Із цього можна припустити існування загальних дискурсивних параметрів ряду англійських філософських текстів, а також по-новому глянути на проблему сучасної філософської мови.

Із приводу необхідності створення особливої філософської мови, вільної від повсякденності, в аналітичній філософії була розгорнута ціла дискусія. При цьому одні її представники пропонували замінити менш ясні мовні вираження більш чіткими й зрозумілими (Дж. Мур), інші – взагалі «перевести» на штучну мову вираження природної мови з метою прояснення логічної структури останнього та лежачих у його основі онтологічних допущень (З. Карнап, Н. Гудмен, В. Куайн), треті слідували традиції прагмалінгвістического аналізу пізнього Л. Витгенштейна, тобто виявляли способи вживання мовних виражень, розкривали джерела «збоїв» у роботі мови – основної причини філософських дилем (Г. Райл, П. Стросон). Однак визнаючи «недосконалість» природної мови як інструмента філософської рефлексії, логічна філософія так і не змогла створити винятково логізовану метамову філософії.

Є підстави припускати, що саме англійська мова філософії є певним виключенням серед інших природних мов. Мова англійської філософії в меншій мірі, ніж інші національні мови наділена «недосконалостями», про яких говорить логічна філософія, і надає унікальні ресурси для максимально точної передачі філософської рефлексії. Наприклад, Л. Витгенштейн уважав, що занурена в національну (англійську) мову, філософія існує у своєму природному середовищі, що спонукало і самого геніального філософа в пізній період його творчості перейти на написання своїх робіт англійською мовою. Стилістично нейтральною англійською мовою користуються й сучасні філософи інших

європейських країн, при цьому властиві англійському специфічні форми підносяться ними як особливості філософського стилю. І, напевно, не безпричинна більшість ідей технології філософствування існують в книгах англійською мовою, яка у двадцятому сторіччі стала універсальною мовою інтелектуального дискурсу.

Поліваріативність філософських дискурсів приводить до того, що по суті чіткого й загально визначеного визначення «дискурсу», що охоплює всі випадки його вживання, не існує, і не виключене, що саме це сприяло широкій популярності, придбаній цим терміном за останні десятиліття. Найбільше чітко виділяються три основні класи вживання терміна «дискурс», що співвідносяться з різними національними традиціями й внесками конкретних авторів.

Оскільки традиційно філософський дискурс характеризується логічною універсальністю, то одне з основних понять цього терміна зв'язується з особливим ідеальним видом комунікації, який здійснюється в максимально можливій відстороненій від соціальної реальності, традицій, авторитету, комунікативної рутини й т.п., що й має метою критичне обговорення й обґрунтування поглядів і дій учасників комунікації. Його можна назвати «дискурсом раціональності», саме ж слово «дискурс» тут явно відсилає до основного тексту наукового раціоналізму – «Міркування про метод» Р. Декарта (в оригіналі – «Discours de la methode», що при бажанні можна перевести і як «дискурс методу»). Пізнавальні здатності філософії в цьому випадку зосереджені на проблемах логічної послідовності міркувань дослідника.

Разом з тим, відносно того факту, що оповідальна форма викладу становить фундаментальну основу філософських спроб описати природу, соціум і людину, на рівноправних початках з раціоналістичним трактуванням філософського дискурсу виступає нарративна форма пояснення природи філософського дискурсу як самої природної форми його існування. Нарратив перебуває в ряді понять, актуалізованих «лінгвістичним поворотом» в історії філософії, і в цей час претендує на міждисциплінарний статус у гуманітарних науках.

Нарративна форма, на відміну від строгих форм знання, допускає усередині себе множинність «языкових ігор». Тому представники структуралізму і постструктуралізму, звідки й беруть початок нарративні трактування філософського дискурсу, уважали, що мова, передуючи буттю, конструює його. Проте, відповідно до цього вчення мова існує не для вираження філософських ідей, вона не є основою пізнання буття й ніяк не пов'язана із зовнішнім світом. Мова не підпорядковується законам логіки та суперечлива по своїй природі: у ній закладена нестабільність значень, двозначність, постійні семантичні зміни, великий обсяг етимології, ідіоматики і т.д.

Безумовно, проблема співвідношення та диференціації цих двох діаметрально протилежних трактувань поняття філософського дискурсу значима не тільки для певної епохи розвитку філософського знання. Філософія як строго логічна та несуперечлива система знань із чіткими дефініціями з одного боку, і філософія як міркування, дескриптивна форма філософського дискурсу – з іншого, співіснували завжди в контактах і конфліктах. Адже, якби не було

поетичного стилю діалогів Платона, то, як знати, відбулася б чи ні сама «філософська раціональність»? «Процес філософської творчості завжди містить кілька рівнів рефлексії, кожному з яких відповідає свій спосіб формування філософських категорій. Однак ці рівні (або етапи) народження та формування філософських концептів цілком можуть бути віднесені до філософського процесу будь-якої епохи, а також до індивідуальної філософської творчості» [1; с. 200].

Крім того, стислість, образність та символістика – не кращі засоби для цілісного, багатоаспектного, семантично прозорого (точного, ясного, певного) і логічно послідовного розгортання змісту філософських концептів. І це означає, що нарративний стиль дискурсу не доречний лише на тій стадії філософського процесу, який представляється як етап раціоналізації. Для останнього більш адекватним є та буде існувати науково-прозаїчний стиль дискурсу, і критичні зауваження на адресу нарративу в цьому випадку виявляються доречними.

Інша справа, що в справжній період вплив цих різних типів філософського дискурсу один на одного стало заходити «занадто далеко» і на порядку денному з'явилася проблема розмивання границь між ними. Але саму появу цієї проблеми не слід сприймати як симптом дискурсивного синтезу. Вона пояснюється інакше в логіці свого часу і, насамперед тим, що протягом двох останніх сторіч філософія стала розпізнавати як свого союзника (або конкурента) у сфері виробництва знання художню літературу, виявляючи в ній усі нові пізнавальні ресурси. Крім того, справедливим є й той факт, що логічна коректність міркувань дискурсу в будь-яку епоху не гарантує безумовного прийняття адресатом їх висновків, навіть якщо посилки не зазнають сумніву, оскільки переконуючий потенціал таких міркувань перебуває в прямій залежності від рівня логічної культури адресата.

Своєрідним вододілом між цими протилежними стилями філософського дискурсу, може служити властиво лінгвістичний підхід до розуміння та уточненню суті філософських міркувань, у яким проглядаються спроби уточнення і розвитку традиційних понять мови, тексту та діалогу. Перехід від поняття мови до поняття дискурсу у свій час було зв'язано із прагненням ввести в класичне протиставлення мови та мовлення, що належить Ф. де Соссюру, деякий третій член – щось парадоксальним образом і «більш мовне», ніж сама мова, більш формальне і тим самим «більш яzikове» [2; с. 40-45].

Таке розуміння терміну «дискурс» презентовано головним чином в англійській науковій традиції, де дискурс зв'язують із такою активністю в мові, яка відповідає специфічній мовній сфері та має специфічну лексику. Крім того, продукування дискурсу здійснюється за певними правилами (синтаксису) і з певною семантикою. Дискурс тим самим створюється в певному значеннєвмі полі та передає певні змісти, він націлений на комунікативні дії зі своєю граматикою. Вирішальним критерієм дискурсу виявляється особливе мовне середовище, у якому створюються мовні конструкції. Тому сам термін «дискурс» вимагає відповідного визначення – «політичний дискурс», «науковий дискурс», «філософський дискурс». Відповідно до цього розуміння дискурс — це «мова в мові», тобто певна лексика, семантика, прагматика й синтаксис, що виявляє себе в актуальних комунікативних актах, мові та текстах.

Вплив цих факторів позначається на прояві національної специфічності філософського дискурсу в європейських мовах. І хоча, приміром, Ж. Дерріда заперечує наявність окремих національних «філософських пейзажів», які дозволили б установити просту відповідність між національною філософською традицією і мовою в повсякденному змісті цього слова, позначені позиції знаходять своє підтвердження (так само як і заперечення) у мовних фактах різномовних філософських дискурсах [3; с.8-9]. Безумовно, що визнання специфічності кожної національної метамови означало б розпад світового інтелектуального дискурсу філософії по національних мовних ознаках, і як наслідок значний проблеми в області перекладу філософських текстів і в цілому в міжкультурній комунікації.

У цілому для лінгвістичного дослідження дискурсу філософії представляє широке поле досліджень: невизначеність термінів, відсутність одноманітної організації тексту, змішання строгих і пливучих композиційних форм, розмитість термінологічних дефініцій, імплікативність підтексту, насичена діалектність, поліжанровість, – усі ці характеристики філософського тексту наближають філософський дискурс до художнього дискурсу. Із цього випливає, що в якійсь мірі лінгвістичний аналіз тут все-таки доречний. А лінгвістичний ресурс англійської мови досить гнучкий, щоб відповідати запитам філософського міркування. Розглянемо, як це реалізується практично.

Як правило моделювання часу в мові безпосередньо зв'язане із множинністю моделей часу, присутніх у повсякденній свідомості людей і відбитих у мові часу. Традиційно у філософії час виступає в якості об'єктивної та загальної форми існування матерії, що рухається, внутрішньо властивий їй. Разом з тим, сутність часу можна розкрити лише у відношенні його до людини, і тому у філософському розумінні час – це ще й форма «інтуїції», що відповідає людському внутрішньому почуттю. Об'єктивність часу, що втримується в соціальних діях, невіддільна від його сприйняття та концептуалізації. Англійська культура відноситься до «монохронного» типу (що має на увазі чітке планування часу, у відмінності, наприклад, від східної – «поліхронної», що акцентує увагу на спілкуванні з людьми, налагодженні зв'язків, родині). Напевно, тому досить непростою, а головне – незвичайною для жителів континентальної Європи та інших частин світу, є дієслівна система англійської мови.

Для філософського міркування важливо, що основною змістовною та граматичною категорією в англійській мові є дієслово і дієслівна семантика, що відображає реальне (колективно-індивідуальне) уявлення про цінність позначувану лексею (адже лексема включає різні значеннєві варіанти слова, що залежать від контексту, у якому це слово вживається), отже, інструментарій англійської мови такий, що уможливує виразити різні значення найважливіших для філософії категорій. Наприклад, тяжіння англійської граматики до використання форм продовженого дії (Continuous time), а також до субстантивізації дієслівних форм і номіналізації висловлень, адекватно вербалізує одну з найважливіших онтологічних категорій філософії – категорію «буття», «небуття», «становлення», а також згадану раніше категорію «часу».

Досить згадати, що основу грецького мислення, звідки бере початок проблематика центрального філософського поняття «буття» (і похідних від нього – сутність, існування, субстанція), формує детермінована властивостями грецької граматики опозиція понять «буття – становлення», де «буття» пов'язане з розумінням незмінності та істинності речі, а становлення – зі зміною в часі. Для грецького мислення та мислення тих культур, які успадковують його, час пов'язаний зі зміною і таким чином, з неістинністю, з нефіксованістю. Адже істина фіксована та незмінна, а тому винесена за межі часу. Занурене в потік часу змінюється, і ніяку річ не можна схопити в її істинності, не піднявшись над цим потоком.

Звертає на себе увагу, що в східних, а також у російській та українській мовах багато похідних від дієслів слів, які для всякого філософського міркування є базовими категоріями (наприклад, розуміння з'ясування/усвідомлювання, мислення/міркування) не мають семантики часу, тобто описані так званими девербативами процеси в цих мовах винесені за межі часу. Через те, що семантичне поле всякого дієслова репрезентує принцип концептуалізації зовнішнього світу, мабуть, що відбити присутність у мовній і філософській свідомості грецьких філософів тимчасової семантики найбільш адекватним способом при перекладі давньогрецьких текстів можливо англійською мовою.

По цій же причині при перекладі англійських текстів російською або українською можуть виникати проблеми розуміння. Наприклад, уживаний Дж. Локком термін «understanding» у назві його роботи «Досвід про людське розуміння» російською мовою переведене словом «розуміння», а як підібрати російським словам «думать», «мнить», «мудрствовать» англійські еквіваленти? Принципові відмінності в способах збагнення реальності констатують той факт, що змістоприпущення, закладене в англійській мові як мові аналітичного типу об'єктивно більш точно дозволяє вибудовувати локковську теорію походження ідей з почуттєвого досвіду.

Саме Локк своєю роботою «Advancement of learning» перервав традицію написання філософських текстів на латині, представивши все багатствоіманентно властивих англійській мові особливостей, які можуть успішно служити цілям вербалізації філософських концептів. Він також увів велику кількість термінів, що стали базовими категоріями методології і теорії пізнання, таких як: general theory of science, empiricism, structured modes of action, things as they appear, the doctrine of twofold truth, doctrine of the two worlds, mind idols, crooked mirror, proofs and demonstrations і ін.

Для порівняння потрібно відзначити, що переклад, наприклад, текстів німецької класичної філософії, яка в значній мірі зорієнтована на текст і особистість та припускає використання системи штучних понять, що не допускають спрощення, багатьма перекладачами на англійську мову асоціюються як принципово неможливі. Наприклад: німецьке слово Wissenschaft цілком можна перевести як science, але в текстах по епістимології такого перекладу недостатньо; або Geisteswissenschaften – «науки про дух», «гуманітарні науки» – термін, який виник при перекладі на німецький міллевського терміна «moralsciences», однак той зміст, який він придбав у В.

Дільтея та у німецькій філософії ХХ століття, робить його неперекладним, у тому числі і на англійську мову.

Словотворча та граматична природа мови німецької класичної філософії така, що вона не створює «фоновому знання» у деяких романських мовах, а, отже, і культурно-конотативної тотожності між німецькою та англійською філософськими традиціями класичного періоду. Тому англомовний переклад німецького філософського тексту нездійснений без великих виносів і перекладацьких коментарів, якими бувають, наприклад, англійським коментарі до Г. В. Ф. Гегелю, або коментарі на італійському й французькому мовах до М. Гайдеггеру. Багато німецьких філософів (такі як М. Гегель, В. Дільтей, І.Фіхте, М. Гайдеггер, Ф. Шеллінг), а, що також випробував вплив німецької традиції Ж. Дерріда, вважаються важкодоступними для перекладу на інші мови. Однак уже такі німецькі філософи як, приміром, Л. Вінгенштейн, Р. Карнап, Є. Мах, Ф. Фреге, чиї мовні переваги демонструють постмодерністську тенденцію до спрощення мови філософії, досить успішно переводяться на інші європейські мови.

Нічого подібного не виникає, коли мають справу з перекладом робіт англійських мислителів. Англосаксонська філософська професійна мова, що випробувала вплив раселовско-фрегевської формальної логіки створює унікальний ресурс для вираження філософської рефлексії. У тому числі такі граматичні форми як герундій, причастя теперішнього часу та форми продовженого дії англійської мови є прекрасними засобами для вираження динамічності й процесуальності філософського стилю, дозволяють у потрібних випадках мінімізувати суб'єкт-об'єктну дихотомію, а також виразити рефлексію над самими подіями, а не над фактами.

«It is easy to understand how such a view originated, but it is not so clear why it should be considered to be a particularly pious or reverent attitude. Why should Nature seem more wonderful to us if she cannot be known completely? Surely she does not wish to conceal anything on purpose, for she has no secrets, nothing to be ashamed of. On the contrary, the more we know of the world the more we shall marvel at it; and if we should know its ultimate principles and its most general laws, our feeling of wonder and reverence would pass all bounds. Nothing is gained by picturing God as jealously hiding from his creatures the innermost structure of his creation, indeed, a worthier conception of a Supreme Being should imply that no ultimate boundary should be set to the knowledge of beings to which an infinite desire of knowledge has been given. The existence of an absolute ignorabimus would form an exceedingly vexing problem to a philosophical mind. It would be a great step forward in philosophy, if the burden of this bewildering problem could be thrown off» [6, 14].

У свою чергу, категорія пасиву, шедрість словникових запозичень, свобода суфіксальних способів утворення абстрактних іменників створюють прекрасні можливості для передачі тонкощів дискурсивних стратегій, про яких говорилося вище.

«The laws of the phenomena of society are, and can be, nothing but the laws of the actions and passions of human beings united together in the social state. Men, however, in a state of society, are still men; their actions and passions are obedient to

the laws of individual human nature. Men are not, when brought together, converted into another kind of substance with different properties» [6; 19].

У силу зазначених характеристик англійська мова перетворилася в пріоритетну мову спілкування філософів, а знання, наприклад, німецькою поступово перестає бути обов'язковим для професійного філософа.

Список літератури:

1. Коротков Е.А. Специфика философского дискурса: логико-эпистемические заметки/ Е. А. Коротков// Гуманитарные науки. – Воронеж: ВГУ, №1. – С. 193-204.
2. Соссюр Фердинанд де. Курс общей лингвистики/ Фердинанд де Соссюр. Пер. с французского.– М.: Едиториал УРСС, 2004. — 256 с.
3. Деррида Ж. Есть ли у философии свой язык? [Электронный ресурс] /Ж.Деррида // Электронный альманах о человеке. - Antropolog.ru, 2011.-: <http://www.antropolog.ru/doc/library/derrida/derrida>
6. Schlick Moritz Unanswerable Questions /Moritz Schlick //The Philosopher, Volume XIII, 1935. – <http://www.the-philosopher.co.uk/moritz.htm>

Янушевич Ирина

**ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФСКОЙ РЕЧИ В
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ АНГЛІЯЗЫЧНОЙ ФИЛОСОФИИ**

Различия в философских дискурсивных стратегиях отражаются на особенностях философских текстов, анализ которых требует разнообразных подходов, в том числе лингвистического. Однако лингвистическая философия сталкивается с проблемой «несовершенства» естественного языка как адекватного средства философской рефлексии. В статье было показано, что английский язык для этих целей располагает наиболее оптимальными ресурсами.

Ключевые слова: философский дискурс, язык философии, средства философской рефлексии.

Yanushevych Iryna

**PROBLEMS OF MODERN PHILOSOPHICAL LANGUAGE IN INTELLECTUAL
SPACE OF ENGLISH-SPEAKING PHILOSOPHY**

Distinctions in philosophical discursive strategies are reflected on the characteristics of philosophical texts, which analysis requires various approaches, including linguistic approach. However, linguistic philosophy runs into the problem of «imperfection» of human language as an adequate mean of philosophical reflection. In this paper it was shown that English language for these purposes has the most optimum resources.

In continental philosophy, language is not studied as a separate discipline, as it is in analytic philosophy. Rather, it is an inextricable part of many other areas of thought, such as phenomenology, semiotics, hermeneutics, Heideggerian ontology, existentialism, structuralism, deconstruction and critical theory. The idea of language is often related to that of logic in its Greek sense as «Logos», meaning discourse or dialectic. Language and concepts are also seen as having been formed by history and politics, or even by historical philosophy itself.

The field of hermeneutics and the theory of interpretation in general, has played a significant role in 20th century continental philosophy of language and ontology beginning with Martin Heidegger. Heidegger combines phenomenology with the hermeneutics of Wilhelm Dilthey. Heidegger believed language was one of the most important concepts for Dasein. Heidegger believed that language today is worn out because of overuse of important words, and would be inadequate for in-depth study of being (Sein). With such new concepts as Being-in-the-

world, Heidegger constructs his theory of language, centered on speech. He believed speech (talking, listening, silence) was the most essential and pure form of language. Heidegger claims writing is only a supplement to speech, because even a reader constructs or contributes one's own «talk» while reading. The most important feature of language is its projectivity, the idea that language is prior to human speech.

Keywords: philosophical discourse, language of philosophy, means of philosophical reflection.

References

1. Korotkov E.A. Spezifika filosofskogo diskursa: logiko-epistemicheskiye zametki [Specifics of a philosophical discourse: logiko-epistemic notes], gumanitarnije nauki, Voronezh, VGU, №1. – p. 193-204.
2. Sossur Ferdinand de Kurs obzhej lingvistiki [Course of the general linguistics],– Moscow, Editirial URSS, 2004. — 256 p.
3. Derrida J. Jest li u filosofii svoj yazik? [Does philosophy have it own language?] available at: Antropolog.ru, 2011.; <http://www.antropolog.ru/doc/library/derrida/derrida>
6. Schlick Moritz Unanswerable Questions /Moritz Schlick //The Philosopher, Volume XIII, 1935. – <http://www.the-philosopher.co.uk/moritz.htm>

Стаття надійшла до редакції 19.11.2017